

▶ **Materijali o Socijalnoj Demokratiji**

Hajnc Tajzen (Heinz Theisen)

Granice Evrope

Kulturni relativisti i kulturalisti

Treći put smanjenog zajedništva 4

Pravna kultura kao mera..... 5

Interkulturno političko obrazovanje 6

„Istorijska pustolovina“ (Žak Delors) o težnji ka ujedinjenju skoro cele Evrope – od 33-35 država - znači u odnosu na stari, zapadnjački osmišljeni saveza država, ništa drugo do drugo osnivanje Evropske Unije. Planiranim proširenjem na pravoslavno i islamsko područje od one, zapadnjački obeležene, Evropske Unije, doći ćemo do multikulturalne Unije. U debati oko proširenja pregovora o priključivanju sa Turskom, kulturne razlike su se našle u prvom planu argumentacije. Odlučujuće političke pozicije o jugoistočnom proširenju se razlikuju u odnosu na kultur-relativiste i kulturaliste. S strane svakog stava bi interkulturalni edukativni procesi mogli da pomognu u planiranju trećeg puta za Evropu.

Oni kultur-relativisti, koji spadaju u veće optimiste, se razlikuju prema svojim primarnim ekonomskim, strateškim ili idealističkim motivima. Liberalne pristalice slobodne trgovine, neokonzervativni univerzalisti i kosmopolitski multikulturalisti se slažu, uprkos različitim unutrašnjim stavovima, da Evropu treba posmatrati kao „otvoreni projekt“. Za post-moderne kospomolite više i ne postoji Evropa već samo „Evropeizacija“ (Ulrih Bek). Identitetska savezna država će – kako kaže Klaus Lagevi- biti očuvana u „otvorenom umreženom društvu sveta!“ Ginter Ferhogen u istom duhu mašta o „gradilištu Evrope“ i varijabilnim granicama, na kome on - u svakom slučaju pre debate o Turskoj – vidi sve zemlje sledbenice Sovjetskog Saveza. Granice izgledaju kao nasleđe prošlosti, njihovo prevazilaženje je samo pitanje vremena.

Oni su u toliko kulturno relativistički, zato što kulturne razlike smatraju irelevantnim. Prema socijalističkom ili lieberalnom mišljenju, koje se zasniva na stavu baza-nadogradnja, religija i kulturno podrazumevanje se smatraju fenomenom koji je nastao od ekonomske baze i njihove političke strukture. Za sposobnost pristupanja je dovoljna, po ovom principu, samo transformacija hardvera.

Sa ciljem integracije muslimanske Turske, koja može poslužiti kao primer, kultura se postavlja u prvi plan argumentacije, paradoksalno od strane upravo onih koji su prethodno kulturna gledišta u politici proširenja smatrali kulturalističkim ili čak „reakcionarnim“ ponašanjem. Predhodno je važno da je Evropska Unija privredna i politička unija i ništa više od toga. Preuzimanje odgovarajućih pravila igre bio je jedini uslov za članstvo. Multikulturalna Evropska unija nastaje u jednom vremenu u kome se čini da multikulturalnost u evropskim društvima gubi trku.

Kulturalisti stoje iza koncepta o produbljanje zapadnjački obeležene Evropske Unije, koja je u sadašnje vreme dosegla spoljne granice svog proširivanja, ako se izuzme Hrvatska. Zbog jednog politički motivisanog proširenja u islamski kulturni krug, može da dođe do kulturnog pretezanja, u smislu da postoji opasnost da sposobnost za delovanje Evropske Unije izgubi neophodan MI-osećaj.

Oni kritikuju Ustavni ugovor, zato što on ne odgovara na pitanje granica posle razranjavanja. Evropska unija se prvobitno smatrala odgovorom – tako Karla Lamers - na pitanje razgraničenja globalizacije. Sada se sve više smatra delom preteće globalizacije. Ravnoteža između liberalnog ekonomskog poretka i solidarnog društvenog ugovora je, zbog prebrzog i preobimnog ukidanja granica, već uništena. Poljska i Mađarska bi se još i prihvatili kao konkurenti, ali pogled na stanje u Rumuniji i Turskoj doprineo je prelivanju čaše. Spremnost na solidarnost se ne može bezgranično razmnožavati.

Dok kultur-relativisti ne vezuju zapadne vrednosti ni za jedno određeno poreklo ili religiju i gnušaju se „radikalne otvorenosti“, kao jednog bitnog obeležja evropskog projekta, kulturalisti polaze od toga da se kulturni i istorijski preduslovi razvoja ne mogu nekažnjeno ignorisati. Pritom se ovde ne radi o teološkom vrhunskom otkriću, već o temeljnim duhovno-istorijskim preduslovima za modernu demokratiju i liberalni konstitucionalizam. Najsavremenije prosvetiteljstvo nije našlo svoje mesto kako u muslimanskim, tako i u pravoslavnim zemljama istočne i južne Evrope.

---

* Hajnc Tajzen je profesor političkih nauka u Katoličkoj stručnoj školi u Severnoj Rajni-Zapadnoj Vestfaliji, odsek u Kelnu. U februaru LESKE&BUDRICH izdaje njegov tekst Granice Evrope. Evropska Unija između proširenja i pretezanja. h.theisen@kfhnw.de

Osnovni argument zapada je ugrožavanje zapadno-evropskog identiteta u multikulturalnoj Evropi. Kako je EU-državama donekle oduzet deo suvereniteta, mora da se politička lojalnost prema nacionalnoj državi preusmeri ka supranacionalnoj Evropskoj Uniji. Identitet Unije ne može proizaći iz zakletve nad univerzalnim vrednostima, već iz jednog istorijski stvorenog zajedničkog sporazuma. Umesto utopijske bezprostornosti radi se o kulturnom vezivanju za mesto porekla.

Gubitkom zajedničkog evropskog identiteta bi nacionalni identiteti, koji su naizgled bili čuvani u okrilju evropskog federalizma, ponovo došli u prvi plan. Proces produbljivanja došao bi do samog kraja, a mogućnost političkog delovanja Evropske Unije bi jednostavno nestala. Državni savez Evropske Unije bi – kako kaže Jozef Isen-s porastom kompetencija i integracionom kompaktnošću, kao i rastućim dometom većinskog principa, morao da se osloni na homogenost svojih državnih članica. Ovo uglavnom proizilazi iz Ustava, ali ne i iz verbalnog sporazuma oko ustavnog teksta, već iz substancijalnog zajedništva osnovnih pravnih odredbi, koje zavise od sociokulturnih preduslova. Kultura i društveni etos nisu samo delimično važni u odnosu na Ustav. Oni su sami po sebi suština: oni su ono evropsko u Evropskoj uniji.

Treći put smanjenog zajedništva

Ni učvršćivanje ni proširenje nisu sami po sebi ciljevi. Konačno, radi se o tome koji je način sposobnosti političkog delovanja upotrebljiv. Veliki problemi savremenog doba dolaze spolja u Evropu i ne mogu se više prevazići u nacionalnom kontekstu. Ovde najpre govorimo o ekonomskim i ekološkim posledicama globalizacije, o bezbednosno-političkim pretnjama, kao i o migracijama i integracijama doseljenika.

Možemo se oko toga raspravljati, gde bi trebalo da bude granica Evropske Unije na istoku. Ne treba ni raspravljati o tome da mora da postoji politička tvorevina, sposobna za zajedničke odluke i rad. Dilema oko neophodne otvorenosti i neophodnog postavljanja granica traži prvenstveno diferencijaciju izraza Evropa i integracija. Da Ukrajina, Srbija, Albanija i delovi Turske pripadaju Evropi, se vidi iz svake geografske karte. Sve evropski interesi i vrednosti se ipak ne mogu izjednačiti sa zapadnim vrednostima i interesima.

Jedno čisto povlačenje u sebe same nije opravdano posle Srebrenice u Evropi i 11. septembra u Americi. Skretati pogled i ne gledati je u slučaju bivših jugoslovenskih republika bila moralna, a u slučaju islamskih ekcesa talibana

i Al Kaide u Avganistanu, vojna greška. Ograničavanje Evrope na zapadnu kulturnu oblast uključujući i istočnu i srednju Evropu, bi delove te istočne i jugoistočne Evrope prepustilo ratu, siromaštvu i kriminalu – ili u slučaju Turske, Bosne i Hercegovine i Albanije – islamistima. Bliska i preventivna saradnja EU sa zapadnobalkanskim državama posle raspada Jugoslavije je mogla da spreči Balkanske ratove. Ipak, potpuna integracija haotične tvorevine post-jugoslovenskih zemalja bi prevazišla mogućnosti EU.

Rasprava o sekularnom i islamskom je duboko podelila i sam islamski svet. Njihova integracija u EU bi delimično stabilizovalo ove zemlje, ali bi destabilizovalo već opeterćenu EU. U slučaju Bosne i Hercegovine i Kosova postoje dve pretnje da će se problemi Evropske Unije povećati, s jedne strane je to integracija sama po sebi, s druge to je pitanje njihovih granica. U ovom smislu dilemu nema samo Evropska Unija u kontekstu politike svog produbljivanja i proširenja, već i celokupna zapadna politička scena. Ova dilema se ne može rešiti, ali se može prevazići uz pomoć trećih puteva.

Od 1975. se sve češće diskutuje o Evropi višestrukih brzina. Danas se čini da je izvesno da će to biti Evropa smanjenog zajedništva. Ne može se u celoj Evropskoj uniji plaćati eurom, a da se na nekim granicama i dalje mora pokazati pasoš. Kompleksnost EU se toleriše sve dok se njene granice mogu definisati sa jednim „unutra“ i jednim „spolja“. Kada bi države Balkana, Turska i Ukraina našle svoje mesto u jednoj asocijaciji sličnoj savezu država, Evropi bi bila uskraćena dilema da li da prepuste ceo region istočne i jugoistočne Evrope destabilizaciji ili da se njihovom integracijom dovede sama u opasnost od destabilizacije.

Treći put Evrope sastojao bi se iz izbora između dve paralelne strukture, jedne politički integrisane središnje Evrope i jednog labavog saveza država. Ne dele danas formalne strukture, već kultura i način vladanja, Evropu na onu zapadnjačku, modernu i na polu moderan region istočne i jugoistočne Evrope.

U potrazi za trećim putem je neophodna diferencijacija prema različitim opsezima saradnje. Najuže krugove saradnje stvaraće zemlje, koje su sposobne da imaju zajedničku spoljnu politiku. Pored integracije slične savezu država, postojao bi krug saveza država. Kao primer za takvo pripadanje bi mogao da se, u drugom redu, navede Švajcarska, koja je mnogobrojnim bilateralnim ugovorima isprepletana sa EU, a da istovremeno nije njen politički član.

Treći evropski opseg/krug bi obuhvatao zemlje, koje bi sa evropskom Unijom imale jednu

vrstu partnerstva (kao Rusija) ili koje bi već bila integrirana u evropsku politiku prema susedima. Selektivne forme saradnje zahtevaju malo toga zajedničkog u poimanju vrednosti; čak je dovoljna i suprotstavljenost interesa. U savezu država jedne čisto sektoralne integracije, bi se u odnosu na subsidiarne principe Evropske Unije, razlikovalo u kojim poljima delovanja bi se zajednički, a u kojima odvojeno donosile odluke.

Francuzi glasaju protiv „ideologije slobodnog tržišta“, Toni Bler kaže „NE“ „birokratiji“ i protekcionizmu. Jednima je Evropa već previše određena, drugima premalo. Pošto evropske zemlje brane substancijalno različito mišljenje o tome, u zavisnosti od toga žele li što veće unutrašnje tržište ili žele li da pripadaju radije relativno zaštićenoj socijalnoj oblasti ili da imaju zajedničku spoljnu politiku – jedna diferencijacija Evrope bi doprinela stvaranju jasnije slike. Zemlje koje žele inteziviranje sposobnosti delovanja bi mogle da se odluče za dublju političku saradnju u jednoj saveznoj državi Evropi, a države, koje primarno žele proširenje tržišta mogu da se odluče za određeni državni savez. Dosadašnji savez država Evropske Unije bio bi izdiferenciran.

Čak bi i građani na referendumu umesto jednog čisto „da“ ili „ne“ imali izbor između pripadnosti jednoj relativno homogenoj Uniji sa zajedničkim ustavom i jednom savezu država, gde bi bio dovoljan i jedan ugovor koji bi regulisao mali broj zajedničkih oblasti delovanja. Već i sama diskusija ovih opcija bi unela više jasnoće u evropsku politiku. U jednom Ustavu, ali i ugovoru, bi bilo neophodno da se povuku granice koje se mogu prelaziti. Svaka Evropska zemlja bila bi stavljena pred izbor i zadatak, da sama odredi intenzitet svoje pripadnosti i učešća. Države koje bi glasale za Ustav centralne Evrope, njoj bi i pripadala sa svim pravima i obavezama. Samo u toj centralnoj Evropi, koju bi smo mogli nazvati „Ujedinjene Evropske države“ radilo bi se na produbljivanju kompetencija delovanja. U tom savezu država ne bi bio potreban zajednički identitet, već zajedničke vrednosti i sveobuhvatna spremnost na saradnju.

Pravna kultura kao mera

Dosadašnji članovi imaju pravo da odlučuju ko će biti primljen u uži krug integracija. Kriterijumi iz Kopenhagena o demokratiji, pravnoj državi i tržišnoj privredi, kao i sposobnost EU za prihvatanje su za ovaj način preširoki i stvar su nazora.

Razlike u kulturnim krugovima Evrope konkretizuju se u različitim pravnim kulturama. Jednoj pravnoj kulturi je potrebna zajednička pred-

stava o pravdi kao izvor autoriteta i tolerancije kao respekt principijelne različitosti. Volja i sposobnost za Evropsku pravnu kulturu, koja se ne pokazuje prevođenjem zakonskih tekstova, već sprovođenjem zakona bi bila prijemčiv kriterijum za sprovođenje diferenciranja pripadnosti. Demokratska društva dugoročno funkcionišu samo ako dele određene osnovne pojmove o pravu i krivici, pravdi i društvu. Oni su osnova „good governance“ vlada i pravosuđa, saradnje i pravičnog nadmetanja države, tržišta i civilnog društva.

Tamo gde zapadne kulture prava u Evropi ne postoje, trebalo bi ih podsticati i zahtevati i to pre sledećeg koraka integracije. Dobar nastavnik podstiče i zahteva znanje od svojih učenika, pre nego što ih podvrgne teškom ispitu. Njegova odgovornost u odnosu na sveopštost ga obavezuje na prilagođene kontrole i ispitivanja, koja ne završe uvek pozitivno.

U kulturnim krugovima u kojima se nije napredovalo u procesima prosvetavanja i razvoju državno-pravnih struktura demokratije, prioriteti moraju biti postavljeni drugačije nego u zapadno i srednje-istočno evropskim zemljama. Tamo uvođenje tržišne privrede mora ići paralelno sa izgradnjom pravne i civilno-društvene socijalne kulture. U stvari, one moraju da prednjače tržištu. Zato Evropska Unija mora da pruži ogromnu pomoć u političkoj edukaciji.

Pojedinačno isprobani kriterijumi za pristup ometaju sliku o činjenici da *good governance* zavisi od saradnje mnogo različitih faktora. U Rusiji se lako može videti da formalno preuzimanje demokratskog Ustava i liberalnog poretka ne potvrđuje istovremeno i demokratsku i pravnu kulturu jedne zemlje. Politika i ekonomija stoje u bliskom odnosu sa kolektivnim samorazumevanjem ljudi, tj. sa njihovom kulturom. Iz ovog samorazumevanja razvijaju se resursi za pravnu i socijalnu kulturu, kao i kulturu rešavanja konflikta i kulturu saradnje, što predstavlja one preduslove za dobro uređenje, koje Evropska Unija želi da očuva i zadrži, kao osnovnu meru za pristupanje.

Trebalo bi odbiti i jedno neutemeljeno shvaćanje iskušavanja, kao takvog, Gintera Ferhojgena (Guenter Verheugen), koji je povodom depimirajućih rezultata izveštaja o pristupanju EU o Bugarskoj i Rumuniji osporavao njihovu zrelost za pristupanje Uniji u 2007. godini, ali i istovremeno izrekao mišljenje, da niko ne postaje bolji čekajući. U ovakvom duhu je EU, uprkos masivnoj korupciji, potvrdila pristup ovim zemljama. Danas joj ništa drugo ne preostaje nego da neuverljivim pretnjama, prolongira pristup za godinu dana.

Interkulturno političko obrazovanje

Ni kulturno-relativistička, a ni kulturalistička perspektiva nisu doprinele mnogo interkulturalnim procesima učenja, zato što su smatrana ili nepotrebnim ili nemogućim. Upravo suprotno tome, interkulturno učenje pretpostavlja istovremeno i substancijelnu razliku među kulturama, ali i mogućnost njihovog zbližavanja.

Između nade u univerzalnu snagu evropskih vrednosti i struktura i straha od njenog preteranog istezanja, interkulturalni procesi obrazovanja stoje kao prilagođen metod, koji objašnjava ova otvorena pitanja. Kada kulturu koristimo kao sredstvo za približavanje kulturama, ona ne sme postati razlog za definitivno razgraničenje. Potraga za trećim putem počinjala bi upravo činjenicom da se ne osporavaju kulturne razlike, već da se od njih naprave polazne tačke interkulturalne izgradnje i njenih rezultata, kao osnove za svrstavanje po različitim krugovima smanjenog zajedništva Evropske Unije.

Interkulturno učenje bi se moralo pokrenuti u velikom stilu i istovremeno sa velikom dozom istorijskog strpljenja. U okvirima približavanja ono mora biti snažnije od dnevnih realno – političkih stavova. Ni u kom slučaju nije zaključeno, da li je bliskost kultura korisnija za njihov mir od

jedne svesno održavane distance. Za idealistički optimizam, na koji često nailazimo u ovoj oblasti, nema mnogo razloga.

Evropska Unija bi s toga trebalo da pristupanje Turske uslovi manje strukturalnim prilagođavanjem (koji se u svakom momentu mogu opozvati) nego rezultatima interkulturalnih procesa učenja. Kulturni razvoj se ne odlučuje u godišnjim rokovima, nekada čak ni u decenijama. Rezultat procesa učenja bi i na turskoj strani bio otvoren. Moguće je da bi procesi završili na jednoj jačoj islamskoj i nacionalno-državnoj kulturi, umesto na jednoj pro-zapadnjačkoj. Potpuna integracija u evropske strukture bi značila velike gubitke u samorazumevanju i nacionalnom suverenitetu. Kada bi Turska, na suprot tome, intenzivirala svoje odnose sa Turkmenistanom, Uzbekistanom i Kirgistanom, koji su joj etnički, jezički i religiozno bliži, mogla bi bolje da ispuni ulogu mosta između Centralne Azije i Evrope, nego što bi kao autsajder u Evropi.

Granice Evropske unije leže u mnogostrukosti i otvorenosti zapadno-evropske kulture i u slobodnim i pravno-državnim strukturama. Upravo ova mnogostrukost i otvorenost i za njih neophodna sposobnost učenja, zahtevaju ograničenja u odnosu na one, koji tu otvorenost zloupotrebljavaju, a sposobnost učenja ne mogu i ne žele da garantuju.